

**Modernizarea culturii politice după al doilea război mondial:
federalismul european dintre români la Congresul Europei
(mai 1948)**

Dr. Giordano Altarozzi, PhD – Dr. Andrea Carteny, PhD

Gândirea federalistă europeană a avut în istoria apropiată foarte mulți părinți nobili dar puțini susținători convinși. Oricum nevoia de “a uni” națiunile europene a fost cea mai importantă moștenire a secolului XIX-lea, care se terminase cu hecatomba primului război mondial. Ideea unei uniri “pan-europeana” – autonomă față de bolșevismul rus și față de noile puteri, ca de exemplu SUA și Japonia – era reluată de contele austro-ungar Richard Coudenhove-Kalergi pe bază unei colaborări franco-germane imediat după sfârșitul războiului. Acțiunea lui Aristide Briand la sfârșitul anilor '20 creea o perspectivă unitară în Europa, dar anii '30 se caracterizează ca și ajunul declanșării unui nou conflict mondial. Mișcări, precum cea a lui Coudenhove-Kalergi, au continuat propria activitate în Statele Unite, în timp ce pe vechiul continent mișcările respective erau învinse de violența hitleristă.

Ideea unei Europe unite bazată pe cuvintele “justiție” și “libertate” renaște odată cu rezistența față de fascism și nazism, în închisori și clandestinitate. Așa că în Italia, Franța, Belgia apare în mediul rezistenței obiectivul Europei federale: această sensibilitate politică comună catolicilor, socialistilor, liberalilor se concretizează între anii 1941 – 1942 în Italia, pe insula Ventotene (domiciliu forțat pentru oponenții politici), în redactarea Manifestului “pentru o Europă liberă și unită” de către Altiero Spinelli și Ernesto Rossi cu o contribuție a lui Eugenio Colorni.

Condamnarea fascismului și totodată a naționalismului, rasismului și militarismului – în varianta sa italiană și internațională – se unește cu critica statului național și suveran, așa că numai “înființarea unui stat federal european solid” ar putea garanta “pacea și progresul social al popoarelor”.

În vara anului 1944, într-o declarație a mișcărilor europene de rezistență, se formulează pentru prima dată ideea că “doar o uniune federală poate asigura păstrarea libertății și a civilizației” în Europa. Dar visul europeist, imediat după sfârșitul războiului, este oprit de ideologiile istorice; și așa mișcarea federalistă se formează între anii 1946-1947, în mai multe țări din Europa occidentală și în câteva din Europa răsăriteană, care nu era încă complet controlată de către Armata Roșie sovietică. Mișcarea rămâne însă la nivel intelectual, minoritară din punct de vedere politic. Uniunea Europeană a Federaliștilor, promovată de către olandezul Hendrik Brugmans în decembrie 1946, adună în jurul său Mișcarea Europa Unită (United Europe Movement) a lui Winston Churchill, precum și Uniunea Parlamentară Europeană a lui Coudenhove-Kalergi, Consiliul Francez pentru Europa Unită (Conseil français pour l'Europe Unie), Liga Europeană de Cooperare Economică a lui Van Zeeland, ș.a. UEF-ul promovează primul congres federalist la Montreux, în august 1947. În același timp contrapunerea Est-Vest generează un nou tip de conflict global, în care armele principale sunt ideologice și culturale: în ziua de 19 septembrie 1946 Churchill ține un discurs la Universitatea din Zurich în care amintește necesitatea istorică a unei asocieri între Europeni pentru uzul comun și coordonat al resurselor continentale împotriva expansionismului sovietic.

Deci, federalismul european este o mișcare minoritară, dar care se bazează pe personalități importante din punct de vedere politic și intelectual. În anul 1947, în interiorul mișcării federaliste, se va înființa un comitet care promovează primul congres al Europei: Congresul Europei de la Haga, care are loc în zilele

7-11 mai 1948 și adună într-o singură mișcare toate grupările care au ca obiectiv „Unirea Europei”.

Actele sesiunilor de lucrare, apărute în anul următor, sunt o mărturie extraordinară a reuniunii la care au participat personalități din domeniul politic, cultural și al societății civile europene, vestică și răsăriteană. Delegațiile vin din majoritatea țărilor europene: Austria, Belgia, Danemarca, Irlanda, Franța (în delegația franceză se disting Raymond Aron, Coudenhove-Kalergi, François Mitterand, Jean Monnet, Paul Ramadier), „Saar” (în vremea respectivă regiune separată de Germania), Germania (Konrad Adenauer, Walter Hallstein), Marea Britanie (Winston Churchill, Bertrand Russell), Islanda, Italia (Adriano Olivetti, Nicolò Carandini, Salvatore Quasimodo, Ernesto Rossi, Ignazio Silone, Ursula Hirschmann-Spinelli, Altiero Spinelli, Giuseppe Ungaretti), Liechtenstein, Luxemburg, Olanda (Hendrik Brugmans), Norvegia, Suedia, Elveția, Turcia, Grecia; se adaugă „observatorii” care vin din Canada și Statele Unite ca și din țările cu un regim dictatorial: Bulgaria, Cehoslovacia, Finlanda, Ungaria, Polonia, România, Spania, Jugoslavia. Foști miniștri, lideri politici, ambasadori, scriitori și intelectuali din Europa răsăriteană, unde deja sunt la putere regimuri comuniste, precum și din Spania franchistă (Salvador de Madariaga, Indalecio Prieto), demonstrează ca Europa este alcătuită în primul rând din conștiințe, și apoi din guverne. Delegația română este compusă din cinci reprezentanți, printre care cel mai important este, fără îndoială, Grigore Gafencu, fostul ministru al Afacerilor Externe. Născut la București, el termină Dreptul în Franța. Ofițer în timpul primului război mondial, după 1918 este avocat și ziarist. Membru al Partidului Național Țărănesc (PNT), este ales deputat și, începând de la sfârșitul anilor '20, este funcționar guvernamental (secretar general al Ministerului Afacerilor Externe, subsecretar de Stat, Ministru Afacerilor Externe). Ambasador la Moscova până la intrarea Uniunii

Sovietice în cel de-al doilea război mondial, părăsește viața politică și pleacă în Elveția și după război în Franța, unde scrie mult împotriva noului regim, motiv pentru care este condamnat la 20 de ani de închisoare de către tribunalele române.

Lucrările începe cu prezentarea celor mai cunoscuți participanți; printre primii este președintele de onoare Winston Churchill, urmat de premierul francez Paul Ramadier, Coudenhove-Kalergi (care aduce și un mesaj de la senatorul Fullbright), ambasadorul italian la Londra Nicolò Carandini, Hendrik Burgmans, Grigore Gafencu. Relatarea acestuia, care o precede pe aceea a lui Paul Van Zeeland, vrea să dea libertate de expresie Europei de Est: „Ca European din Est mă bucur de posibilitatea de a omagia ideea Uniunii Europene care a făcut să ne întâlnim aici”.

Mai mult încă, el subliniază: „Nu mă simt îndatorat epitetului de ‚observator’ tocmai pentru că nu mai există diferite feluri de Europeni, pentru că există o singură Europă [care] nu poate învia în Occident dacă în același timp este moartă în Est”. Iată „ideea de unirea europeană înseamnă pentru jumătatea continentului și o promisiune de mântuire”. Convins că exprimă sentimentul propriei țări și al celorlalte din apropiere, el declară „solemn fidelitatea față de Europa, dorința lor de a face parte din Europa unită”. Gafencu subliniază trei motive care sprijină nașterea „unei mari mișcări în folosul Uniunii Europene”: necesitatea unui efort comun pentru a relansa economia; pericolul și presiunea care provine din Est poate fi oprită numai fiind Europa unită; pacea și supraviețuirea umanității pot fi asigurate numai de către organisme politice cu caracter universal. Toate aceste motive sprijină „o soluție unică a problemei europene”, în care trebuie să aibă o parte și jumătatea răsăriteană a Europei. „Dar nu ajunge să lăsam ușa deschisă” spre o viitoare organizație continentală referitor la țările Europei de Est, pentru că acestea „nu vor putea trece prin

aceasta ușă” fiind sub jugul unor regimuri totalitare care oprimă spiritul european mai mult decât sentimentul național, suprimând orice libertate și minând fundamentele ideii de drept și ale credinței religioase”. Ideea europeană ar putea ajuta popoarele oprite. În acest sens, „principiul cel mai eficace” este „principiul federalist”, în timp ce „o simplă uniune sau alianță între State suverane mi se pare insuficientă pentru a crea, în condițiile actuale, o organizație chiar unitară”. În plus, principiul „suveranității naționale”, a fost instrumentalizat de către Moscova pentru a identifica Statul cu Partidul comunist (...) în munca de uniformizare totală urmărită de Moscova”.

Sesiunea adevărată a Congresului s-a desfășurat prin comisii tematice: politică (președinte fiind Ramadier), economică și socială (Van Zeeland) și culturală (de Madariaga). Lucrări impun în mod deosebit „mesajul Europeanilor”, în care este exprimată voința unei Europe unite, exprimată într-o Carte a drepturilor Omului, într-o Curte de Justiție și, în sfârșit, într-o Adunare Europeană. Promisiunea tuturor celor 750 de participanți la Congres de la Haga era să facă împreună un efort pentru atingerea aceste ținte în societatea de apartenență, să dea un viitor generației actuale și celor ce vor urma.

Proclamarea necesității de a crea o uniune politică și economică pentru a garanta securitatea și progresul social a împins reuniunea de la Haga să convoace o Adunare europeană, compusă de delegații parlamentelor naționale. Dar în ciuda susținerea acestei inițiative de către francezi și belgieni, se înregistra și distanță guvernului laburist englez, angajat în pornirea acelui proces diplomatic care trebuia să aducă la Pactul Atlantic. Criza de Berlin demonstrase că confruntarea Est-Vest punea pe rândul doi soluție federalistă, subordonată integrării politic-militare în blocul occidental, adică american.

Primăvară anului 1949 aduce, deci, o nouă panoramă: semnarea Pactului Atlantic în ziua de 4 aprilie extinde tratatul de la Bruxelles semnat cu un an

înainte (de către Franța, Marea Britanie, Belgia, Olanda și Luxemburg) și altor Țări europene importante din punct de vedere strategic (Italia, Norvegia, Danimarca, Islanda, Portugalia) și de asemenea democrațiilor nord-americane (SUA și Canada). Odată cu sfârșitul crizei germane, în dată de 5 mai 1949, se actualizează prevederile Congresului de la Haga prin instituirea Consiliului de Europa, caruia prerogative sunt foarte limitate. Este prevezută de asemenea nașterea unei Adunari consultive (compusă din membri numiți de guvernele naționale) și unui Comitet al miniștrilor (compus din miniștri Afacerilor Externe ai țărilor membre), care hotărăște de doi ori pe an în mod unanim. Consiliul de Europa este, de asemenea, mai mult un for pentru dezbateri internaționale decât primul nucleu al guvernului european.

Ca urmare congresului din mai 1948 rămân și diviziunii care deja deveniseră evidente în interiorul mișcării federaliste, în special între „unioniști” și „federaliști”. Primii erau favorabili unei uniunii confederale ale Statelor, pentru a apăra identitatea și suveranitatea naționale; în această perspectivă se encadrează proiectul a lui Churchill de „Statele Unite ale Europei”, care trebuia să fie o puternică alianță europeană structurată în jurul unui axis franco-german în funcție anti-sovietică și anti-comunistă. Federaliști, în schimb, teoretizau despre o lichidare a structurilor naționale și crearea unui nou subiect internațional; mai ales în faza inițială, federaliști vedeau Europa ca al treilea pouterea între cei doi blocuri contrapuzi. Dar și printre acestuia existau diferențe foarte mari, în primul rând între cei care vroiau un Stat plurinațional cu organe executive puternice (pe modelul american) și cei care vroiau nașterea unui Stat supranațional prin modelul „federalist integral” (modelul elvețian).

Funcționalismul lui Jean Monnet, bazat pe integrarea funcțiilor și sectorilor ca etape intermediare până nașterea unei federațiune, trebuia să devină substanță, în timp ce Mișcarea federalistă, dezunită datorită contrastele interne, ar fi rămas

ca factor de stimulare culturală. Contrapunerea Est-Vest și declanșarea Războiului Rece au susținut, dintr-un fel paradoxal, procesul de integrare economică și productivă. De fapt, Statele Unite sunt convinși că pentru a conține comunismul și, în același timp, pentru a favoriza dezvoltarea economică a Europei post-belice este necesară în primul rând dezvoltarea Germaniei și a Europei occidentale. În martie 1947, înainte cu doctrina Truman și mai târziu cu rezoluția senatorului Fullbright – prin care se declara că „Congresul Statelor Unite sprijină crearea Statelor Unite ale Europei” – se pun bazele reconstruirii europene (este vorba de Planul Marshall - ERP).

În 1949 mișcarea federalistă numera vreo 225.000 de inșiși, dintre care majoritatea se afla în Italia. Ce rămâne este o mărturie importantă din punct de vedere istoric, adică viziunea europeistă a lui Grigore Gafencu într-o perioadă în care cristalizarea împărțirii continentului european în doi blocuri de putere zdrobește visul unei Europe autonome și independente. Gafencu împreună cu ceilalți delegați din țările căzute sub jugul comunist scot țipătul de durere al popoarelor oprite de regimuri nelibertare, convinși că doar o federațiune europeană poate restitui pacea, progresul și libertatea tuturor europenilor.